

OKUMA-YAZMA SEFERBERLİĞİ, ÖRGÜN EĞİTİM VE EKONOMİK KALKINMA *

Michel DEBEAUVAIS
Lê Thàn KHÔI

Çev: Esin YALÇIN **

Bilisizliğe (cahilliğe) karşı açılan seferberlik hem örgün eğitimi, hem de yetişkinlere okuma-yazma öğretilmesini hedef alır. Ne var ki, aynı amaca hizmet eden bu iki faaliyet, bugün oldukça farklı yönlerde gelişme göstermektedir.

Okuma-yazma seferberliği ve yetişkinler eğitimi, kalkınmakta olan ülkelerin çoğunda öncelik verilen örgün eğitim ile hala aynı platformda ele alınmamaktadır. Örgün eğitimin daha uzun sürdüğü ve daha pahalı olduğu gözönüne alınırsa, bu durum mali olanakların kıtlığı gibi ekonomik nedenlere bağlanamaz. O halde bu eşitsizliğin nedenlerini daha yakından incelememiz ve doğrulanıp doğrulanmayacağını araştırmamız gerekmektedir.

Kimse bilisizliğe karşı herhangi bir kampanyaya girişilmediğini ya da problemin daha az önemli olduğunu ileri süremez. Nitekim 1946 yılından günümüze değin okuma-yazma alanında pek çok atılım yapılmıştır. Bu atımlardan kimileri olumlu sonuçlar vermiş, ancak diğerlerinden beklenen sonuçlar alınamamıştır. 1962 yılı itibariyle okuma-yazma bilmeyenlerin sayısının 700 milyon olduğu, bu rakkamın azalmak bir yana, bazı ülkelerde giderek arttığı ortaya çıkmıştır.

Örgün eğitimin yaygınlaşmasıyla bilisizlik sorununun ortadan kalkması beklenemez. Hiç şüphe yok ki çok uzun dönemde, genç nüfusun okullaştırılması genel nüfus üzerinde de etki yara-

---

(*) Michel Debeauvais, Lê Thành Khôi; Readings in the Economics of Education, UNESCO, 1968, Paris, içinde.

(**) Eğitim Yönetimi ve Planlaması Bölümü.

tacaktır. Fakat kısa dönemde temel eğitimin yaygınlaşması bilisizlik oranında benzer bir düşüşü beraberinde getirmez. Çünkü bir yandan artan nüfus, öte yandan okula kayıt olma oranındaki düşüklük bilisizlik oranını arttırırken, okuma-yazma öğrendikleri halde düşünsel yapılarını geliştirme olanağı bulamayanlar yeniden «cahiller ordusuna» katılmaktadırlar.

Yeniden «cahiller kervanına» katılan bu çocukları ve henüz okuma-yazma öğrenmeden okulu terkeden öğrencileri gözönüne alırsak, 150 milyon gencin cahil olduğu ortaya çıkacaktır; bu önümüzdeki altı-yedi sene içinde yılda ortalama 20-25 milyon yetişkinin «cahiller ordusuna» eklenmesi demektir.

Okul sayısındaki yetersizlikten kaynaklanan çocuk bilisizliğinin (child illiteracy) en geç 1980 yılı itibariyle varlığını tüm kıtalarda yitirmesi beklenmektedir.

Uzun dönemde, evrensel okullaşma yolundaki gelişim, yetişkin bilisizliğine de son verecektir. Buna karşın, yetişkinlere okuma-yazma öğretme kampanyalarından elde edilecek başarı geçici bir hedef olmaktan çok, toplam okullaşma programının vazgeçilmez bir parçasını oluşturmaktadır.

Toplumsal Etmenler :

Bilisizliği ortadan kaldırmaya yönelik kampanyalar ekonomik nedenlerle olduğu kadar, sosyal ve politik nedenlerle de desteklenmektedir.

a) Davranışları daha çok gelenekler tarafından belirlenen ve ufku yalnızca bağlı bulunduğu dar küme ile sınırlı olan bireylerin oluşturduğu bir toplumda ilerleme için atılacak her adım son derece yavaş yaygınlık kazanacaktır. Bu durum, bazı toplumların çağdaşlaşma yolunda yapılan ani değişikliklere karşı neden direnç gösterdiklerini de açıklamaktadır.

Sosyal bilimler toplumsal değişim içinde bilisizliğin ne derece önemli bir rol oynadığını vurgulayagelmiştir. Çağdaş bir toplumda yaşayan bireyin, kalkınmakta olan bir ülkede yaşayan bireye oranla yüz kat daha fazla bilgi ile donatıldığı ve bu bilginin yüzde altmışının okuyarak kazanıldığı tahmin edilmektedir. ⁽¹⁾ Bilisiz-

(1) R. L. Meier, «The Measurement of Social Change», Proceedings of Western Joint Coputer Conference, San Francisco, 1959, pp. 327-331.

lik oranı ile sermaye başına gelir ve endüstrileşme arasında katsayıları, sırasıyla 0.84 ve 0.87 gibi uluslararası anlamlı bir korelasyon bulunurken, 54 ülke için bilisizlik ile kentleşme, mass media'dan (kitle iletişimi) yararlanma ve siyasal katılım arasındaki çoklu korelasyon katsayısı 0.91⁽²⁾ olarak bulunmuştur. Nitekim Prof. Dr. Lerner de çağdaşlaşma için gerekli görülen iletişim şebekesinin okuma-yazma seferberliği içerisindeki önemine işaret etmektedir.

Kitle iletişimindeki gelişmeler ve özellikle kırsal nüfusa kadar ulaşan radyo (transistörlü radyolar sağolsun) sayesinde gelenekçi olarak bilinen topluluklar dış dünya ile ilişki içine girmiştir. Ancak okuma-yazma bilmeyen topluluklara bu şekilde gönderilen mesajlar eksik ve süreksiz kalmaktadır. Şüphesiz kitle iletişimi davranışlarda derin bir dönüşüme yol açmıştır. Fakat asıl köktenci değişim, nereden ve nasıl karşılanacağı bilinmeyen bir takım istemlerin uyarılması olmuştur.

Sonuç; sosyal gerilimin artması... Oysa kalkınma ulusal birliği kuvvetlendirebilecek, yöre ya da kabile ötesi bir bakış açısını gerektirmektedir.

Politik yaşamda dalgalanmalar yoksa, tüm ortak değerler üzerinde genel bir anlaşmaya varmak, bir anlamda ulusal birliği gerçekleştirmek mümkün olabilir. Ne var ki, politik yaşama bilinçli ve aktif katılımın gerçekleştiği çağdaş bir devlette halk çağdaşlaşma eşiğinden geçmedikçe dalgalanmalar olmaksızın uyumlu bir kalkınma olanaklı değildir. İşte okur-yazarlık bu eşiği aşmada atılacak ilk adımı oluşturmaktadır.

Ekonomik Etmenler :

Ekonomik açıdan bakıldığında, çağdaşlaşma ve kalkınma davranışların rasyonalizasyonunu gerekli kılmaktadır. Çünkü sonuç olarak bir kalkınma planının başarısı onu uygulayacak olanlara bağlıdır. Planlama ülke için bir anlam taşıyorsa, seçenek ve amaç

(2) H. H. Golden, «Literacy and Social Change in Undeveloped Countries» Rural Society XX., (1955), pp. 1-7.

D. Lerner, «The Passing of Traditional Society», The Free Press, Glenceo, 1958, pp. 60-63.

larının iyi anlaşılması, zamanlamasının ve aşamalarının kabul görmesi ve genel olarak hareketlilik kazanan bu ulusal çaba içinde herkesin oynamakla yükümlü olduğu rolü iyi kavraması gerekmektedir. Bu rasyonel davranış kalıplarını bireylerin özümleyip, kabul etmesi, ancak ve ancak toplumun, dünyanın kendileri tarafından değiştirilebileceğine inanan, açık fikirli insanlardan oluşması halinde mümkündür. Toplumda herkesin okur yazar duruma gelmesi toplumsal yapıda başlatılan bu devrimin ilk aşamasını oluşturacaktır. Halen sayıları çok az olan psiko-teknik ve psiko-sosyolojik çalışmalar, okur-yazarlığı çağdaş anlamda işçiden beklenen davranışlara ulaşabilmede temel adım olarak gösterilmektedir.

Bilisizliğe karşı başlatılan seferberlik, böylece, kalkınmanın temel faktörlerinden birini oluşturmaktadır. Yadsınamayacak öneme rağmen kampanya sorunu çözmeye yönelik araçlarla donanmış değildir; yani istenilen sonuçlarla kullanılan araçlar arasında hiç bir orantı yoktur.

O halde bilisizliğe karşı açılan kampanya, kalkınmaya katkıda bulunabilecek yapıda taze güçlerle beslenmelidir. Bu nedenle olumlu ve olumsuz tüm deneyimler hem sosyal, siyasal, idari ve pedagojik koşulları, hem de kampanyaya ayrılan kaynakların etkin kullanımını sağlayacak ekonomik koşulları saptamak amacıyla gözönüne alınmalıdır.

Öte yandan, sosyal ve üretken yatırımlarla, örgün eğitimin gerek duyduğu parasal istemler de dikkate alınarak, kampanyaya ayrılan ulusal ve uluslararası kaynaklar arasında optimum bir oran saptanmalıdır.

Yetişkinlere Yönelik Okuma-Yazma Seferberliğinin Sosyal ve Ekonomik Getirisi

a) Okuma-Yazma Seferberliğinin ve Eğitimin Getirileri :

Ekonomik yaşamda bir malı üretmenin getirisi (return) bu malı üretmek için yapılan harcamalar (üretim faktörlerine yapılan ödemeler) ve üretim sonucunda elde edilecek kâr karşılaştırılarak hesaplanır. Bu işlem maliyetlerin ve kazancın, birbirinden ayrı ayrı para cinsinden hesaplanmasını gerektirir. Eğitimin tek tek bireylere getirisini hesaplamak için, bireyin aktif yaşamı boyunca sağlayacağı ücret artışları ile eğitiminin maliyetini karşıla-

tıran çalışmalar yapılagelmiştir. Eğitimin topluma sağlayacağı yarar bulmak için ise çalışabilir nüfusun eğitiminde meydana gelen artışlar, öğrenimle geçen yıllar cinsinden hesaplanıp, üretim faktörlerine ait zaman dizilerine dahil edilir. Örgün eğitimle aralarındaki temel farkların dikkate alınması koşuluyla, okuma-yazma seferberliğinin bireysel ve toplumsal getirisinin bu tür bir ekonomik analizle hesaplanması olanaklı görünmektedir.

İlk önce okuma-yazma seferberliği ile örgün eğitimin karşılıklı ilişkilerini inceleyelim. İlk bakışta okuma-yazma seferberliğinin örgün eğitimin istemleri ile çeliştiği sanılabilir. Çünkü bu tür bir çalışma, öncelik verilen eğitim hedeflerini bile gerçekleştirilmede yetersiz kalan kıt kaynaklar için yeni bir kullanım alanı ve ek bir çaba demektir.

Yine de niteliksel ve toplumsal etmenler gözönüne alındığında, yetişkinlere yönelik okuma-yazma seferberliği, genç nüfusu okullandırma programının bir tamamlayıcısı olarak kabul edilebilir. Kalkınmakta olan ülkelerin çoğunda örgün eğitim süresince öğrencilerin üçte biri veya yarısı pek bir şey öğrenmeden okulu terketmekte ve hızlı bir şekilde, yeniden bilisiz duruma düşme tehlikesi ile karşı karşıya kalmaktadır. Genel olarak endüstrileşmiş ülkelere oranla kalkınan ülkelerde daha fazla olan bu kayıplar örgün eğitime ayrılan kaynaklarda kayda değer bir savurganlık oluşturmakta ve yetiştirilen öğrenci başına maliyeti yükseltmektedir.

Öte yandan çocuklar okula uyum sağlamada yetişkinlere oranla daha az güçlük çekmekte, aileleri cahil değilse ya da okulda edindikleri bilgileri kullanıp, pekiştirebilecekleri bir ortamda yaşıyorlarsa söz konusu savurganlık çok daha az olmaktadır.

Bu noktadan hareketle, yetişkinlere yönelik okuma-yazma öğretme çalışmalarının, çocuklara okulda verilen bilgilerin dışarda da sürdürülmesine yardım ettiği ve okuldaki savurganlığı azalttığı savunulabilir. Bu konuda yapılan çalışmalar okullaşma ile yetişkinlerin okuma-yazma eğitiminin elele yürütülmesinden sağlanacak tasarrufu saptayabilme olanağı vermektedir.

Bu karşılıklı ilişkiler bilisizliğin tek nedeninin okul sayısındaki yetersizlik olmadığını ve bilisizliği yok etmenin tek yolunun da okullaşma olduğunu göstermektedir. Yetişkinlere yö-

nelik okuma-yazma eğitiminin örgün eğitimden sağlanacak yararı arttırabilecek olması, okuma-yazma seferberliğinin bu açıdan da değerlendirilmesini gerektirmektedir. Ayrıca okuma-yazma ve eğitim planlarında öncelik verilen hedeflerin, ekonomik ve sosyal kalkınma programlarının öncelikli hedefleriyle uyum içine getirilmesine gereksinim vardır.

Getiri analizi çerçevesinde okuma-yazma seferberliğinin yalnızca üretkenlik üzerindeki etkisi incelenmiştir. Oysa bilisizliğe karşı açılan savaşın tüketim üzerinde de etkisi vardır. Çağdaşlaşma eşliğinden geçerek yeni okuma-yazma öğrenen biri yalnızca enformasyon medeia'sının değil, aynı zamanda sanayi ürünlerinin de yeni bir tüketicisi durumuna gelmektedir. Davranışlarda meydana gelecek herhangi bir değişiklik, ekonomik kalkınma yararına olsun veya olmasın, tüketimin yapısını değiştirecektir. Tüketim malları istemindeki bir artış, yerli endüstrilerin ülke içi pazarlarını genişletmelerine yardımcı olurken, bu ek talep ithal edilen tüketim mallarına yönelmekteyse ödemeler dengesinin sarsılmasına da yol açabilecektir. Bu durum eğitim seferberliği ile kalkınma planları arasında, bunların ayrı ayrı aşamalarını karşılaştırabilmek ve sosyal kalkınmanın ekonomik kalkınmaya katkıda bulunmasını sağlayabilmek amacıyla, sıkı bir bağ kurmak gerektiğinin diğer bir göstergesidir.

b) Kişi Başına Ekonomik Getirinin Değerlendirilmesi

Okuma-yazma seferberliğinin kişi başına ekonomik getirisi, cahil bir kişinin kazanacağı ücretle, yalnızca okuma-yazma bilen birinin kazanacağı ortalama ücret karşılaştırılarak bulunabilir. Okuma-yazma bilmeyenlerin çoğunlukta olduğu ve meslekî niteliklerin hemen hemen aynı olduğu bir toplumda okuma-yazma bilenlere daha yüksek bir ücret ödeneceği savunulmaktadır.

Bu görüş psiko-teknik testler sonucunda ortaya çıkmıştır. Altı Afrika ülkesinde, sanayi alanında iş arayan işçilerin katıldıkları on bir sınavın değerlendirme sonuçları, okula ya da okuma-yazma kurslarına katılan adayların diğerlerine oranla çok daha iyi sonuçlar aldıklarını göstermektedir.⁽³⁾ Okuma-yazma ve aritmetik

(3) «Cinq années de psychologies», by Morgaut, Etudes Tiers Monde, I.E.D.E.S. (gazeteden)

kullanmadaki ustalık, algılama yeteneğini, zekayı ve hatta her alandaki beceriyi geliştirerek işçiye yeni olanakların kapılarını açmaktadır.

El becerileri konusunda yapılan testsler, okur-yazarların bilisizlere kesin üstünlüğünü ortaya koyarken, daha genel anlamda testler okula gitmiş yetişkinlerin daha avantajlı durumda olduklarını göstermektedir.

Bütün bunlardan da anlaşılmalıdır ki, okuma-yazma öğretme çalışmaları insanların davranışlarını günün koşullarına uyum sağlayacak şekilde değiştirmeleri yolunda ilk adım olmaktadır.

c) Sosyal Getiri

Okuma-yazma seferberliğinin sağlayacağı getiri yalnızca mikro açıdan (tarımsal ya da endüstriyel işletmeler gibi) değil, aynı zamanda makro açıdan da, yani çevrede neden olacağı dönüşüm açısından da incelenmelidir. İktisadi büyümenin ana faktörü sermaye değil, insandır ve kendini durgunluğa mahkûm eden gelenekler sınırımı aşıp kalkınmayı olanaklı kılan da gene insan olacaktır.

Sosyal kalkınma açısından bireyin kendini geliştirebilmesi için, içinde yaşadığı grubu da kendisiyle beraber ileri götürmesi gerekmektedir. Bu koşul yerine getirilmediği takdirde, kişi ülkesinden, asıl çevresinden ayrılmak zorunda kalıp, belki de tarımsal kesimi en iyi elemanından yoksun bırakarak bir «göçmen» («migrant»; bkz. Moore) haline gelir. Bu ise bilisizliğin başat olduğu bazı bölgelerde okullaşmanın neden olduğu istenilmeyen sonuçlardan biridir. Böyle bir durumda okuma-yazma seferberliği gelenekçi çevreyi değiştirecek koşulları hazırlayarak, tek tek öğrencilerin okula katılımından doğan bireysel getirinin sosyal getiri ile uzlaşmasını sağlayabilir. Bu bağlamda, yetişkinlere yönelik okuma-yazma seferberliği doğal çevrenin insanlar tarafından değiştirilmesine ve insanın insan tarafından eğitimine yönelik çabanın ilk aşamasını oluşturup, başlangıç koşullarını hazırlayarak, içinde yaşanan çevrenin değiştirilmesinde ve ekonomik kalkınmaya daha açık bir duruma gelmesinde temel bir rol oynamaktadır.

19. yüzyılın endüstrileşmiş ülkelerine oranla, çok daha hızlı büyümek zorunda olan bugünün kalkınan ülkelerinde okuma-yazma seferberliği tüm nüfusu okullandırmak için gerekli zamanı kı-

saltarak, yeni gelişmelere set çeken en büyük engelin üstesinden gelebilir.

Bununla beraber, bilisizliğin kalkınmayı engelleyici olumsuz etkileriyle, kültürel eşitsizliklerin yol açtığı sosyal gerilimden doğan kayıpları şu aşamada ölçebilme olanağımızın olmadığı da kabul edilmelidir. Sosyal faktörlerin maliyet terimleriyle tanımlandıkları durumlarda bile, bu kayıpların para cinsinden ölçülebilmesi olanaksızdır. Elbette bu, okuma-yazma seferberliğinin yol açtığı doğrudan ve dolaylı kazançların bireysel mali kârlardan daha az önemli olduğu anlamına gelmemektedir. Kaldı ki, söz konusu bireysel malî kârlar birinci tür kazançların bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. İstek ve beklenti düzeyleriyle, iletişim yöntemleri, güdü ve gerilimleri analiz etmek amacıyla sosyal bilimlerce geliştirilen yeni yöntemler, belki de bu ekstra-ekonomik kategorilerin tanımlanmasını olanaklı kılacaktır. Bu ise getiri konusunda yapılan çalışmalar sosyolojik çalışmalarla desteklediği, daha önemlisi değerlendirme çalışmaları için sosyologlar ve ekonomistler işbirliği yaptıkları takdirde, son derece yararlı bir ortamın yaratılmasına neden olacaktır.